

Иван М. БЕЦИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

КУМАНОВСКА ИЗВОЗНА И ПРОМЕТНА БАНКА 1928–1941.**

Апстракт: Попут многих места у источном делу Краљевине СХС/Југославије и у Куманову су постојали локални новчани заводи. Величина вароши и привредна живост привукли су банке и из околних места да отворе своје филијале или да учествују у финансијском животу преко домаћих завода. У 1928. години почео је са радом други локални новчани завод, *Кумановска извозна и прометна банка*, чији су главни оснивачи били значајни акционари већ постојеће *Кумановске трговачко-индустријске банке*. Мотиви за отварање новог новчаног завода су, осим могућности веће зараде, били и политичке природе, што је у пословању банака на простору Србије била уобичајена појава. Полет ове финансијске установе био је прекинут избијањем банкарске кризе на простору Југославије 1931. године, а још више доношењем Закона о заштити земљорадника 1932. године, будући да је највећи број њених клијената био са села. У раду је, првенствено на основу архивске грађе, приказана не само историја ове установе већ је она послужила као својеврсна „студија случаја“ о законској примени мораторијума и тихој ликвидацији установе која у условима пословања током тридесетих година XX века није могла да опстане.

Кључне речи: *Кумановска извозна и прометна банка*, Илија Вукотић, Стеван Јовановић, заштита земљорадника, отплата штедних улога.

Варош Куманово смештена је у старој области Жеглигово, на јужном крају прешевско-кумановске долине, испод корита Којнарске и Опајске реке, од којих настаје Кумановска река, десна притока Пчиње, на граници Скопског и Овчег поља. Иако млада варош која се почела развијати у XVII веку, Куманово је у XIX веку лагано прерасло у град озбиљније величине за балканске појмове, који је до 1858. године имао 650 кућа, да би по харачким списковима десет година касније била пописана 721 кућа (Станојевић 1928: 494).

Од великог утицаја на даљи демографски и привредни развој Куманова било је добијање железничке станице 1888. године, што је између осталог утицало да варош од почетка XX века добије сталне трговачке и занатске радње (*Enciklopedija Jugoslavije* 1962: 449). До краја века Куманово је нарасло на 14.530 становника,

* Виши научни сарадник, ORCID 0000-0002-9527-8325, becic89@gmail.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-66/2024-03 од 26. 1. 2024. године.

међу којима је највише било хришћана (7.700), затим Турака (5.800), Арнаута мухамеданаца (600), Цигана (360), Влаха (50) и Јевреја (30). Већ 1907. године град је бројао око 15.000 становника, са 2.300 кућа и 900 дућана (Станојевић 1928: 495).

По завршетку балканских и Првог светског рата, број становника је опао, како због одређеног броја жртава, тако у већој мери због исељавања Турака. Куманово је 1921. године имало 2.950 кућа са 13.400 становника, док је округ бројао 147.184 становника (*Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. год* 1932: 100; Бецић 2023: 331).¹ Величина и значај Куманова за југоисточни део Краљевине СХС видљиви су по томе што је ова варош постала седиште Округа кумановског и Среза жеглиговског, пуковске окружне команде, окружне грађевинске секције, првостепеног суда, средње финансијске управе, осморазредне мешовите гимназије, надзорника народних школа за Срез жеглиговски, соколане и ПТТ станице са непрекидном службом (Станојевић 1928: 495; Бецић 2023: 330).

Може се рећи да је развој банкарства на простору Јужне Србије у најтешњој вези са завршетком Првог светског рата и са стварањем Краљевине СХС. У периоду османске власти институција локалне приватне банке није постојала. Разлози томе били су ти да је оснивање новчаног завода било отежано тиме што је осим великих материјалних издатака, неопходно било и специјално одобрење султана. Осим тога, постојање новчаног завода носило је у себи бојазан да би турске власти могле једној таквој установи да припишу политички карактер и на тај начин конфискују њену имовину, а њене осниваче лише слободе. Ипак, Одређено решење пронађено је у извесној аутономији православне цркве и у томе што је била под заштитом извесних пријатељских конзулата. На тај начин приступило се оснивању финансијских установа које су имале карактер црквених фондова (Бецић 2014: 417).

У периоду од 1901. до 1908. године основани су: Фонд „Цркве светог Ђорђа“ у Призрену, Фонд „Свете Богоматере чудотворне иконе Пећске“, Фонд „Цркве светог цара Уроша у Феризовићу“ (Урошевцу), Фонд „Цркве Светог Николе“ у Приштини и Фонд „Цркве Светог Спаса“ у Скопљу (Гавриловић 1931: 9–15). Иако су готово сви фондови прерасли у новчане заводе по уласку у састав Краљевине Србије 1913. године, њихов мали број и слаба финансијска снага нису омогућавали значајнији интензивнији развој привреде тако да је било неопходно оснивање банака широм покрајине, чему се интензивно приступило већ од 1920. године.

Почетак банкарског пословања у Куманову датира се од 1921. године када је приступљено оснивању *Кумановске трговачко-индустријске банке*. Банка је отпочела са радом 1. новембра 1921. године, али вероватно због тога што је њен биланс у потпуности био предат тек за наредну годину, ушла је у статистику свих релевантних чиниоца као установа која је основана 1922. године (Бецић 2023: 332). Пословање ове установе у наредним годинама било је стабилно и дивиденде акционарима, у периоду од 1922. до 1929. године, су се кретале од 5% до 10%, док је основни капитал од милион динара повећан 1924. године на два милиона динара (Бецић 2023: 333).

1 Станојевић (1928: 494) наводи незнатну разлику у броју становника (13.372).

Привредна живост у Куманову била је осетно већа у односу на околину, па су се за пословање у овом граду заинтересовале и две врањске банке и стога у њему отвориле своја представништва. *Врањска њривредна банка* одлучила је 30. априла 1927. године да своју филијалу у Бујановцу премести у Куманово. Разлог за ову одлуку није била немогућност пласмана кредита који су до тада достигли суму од 2,5 милиона динара, већ то да је износ улога на штедњу износио свега 350.000 динара, тако да су овој банци недостајала средства за даља улагања. Становништво Бујановца и околине није било навикнуто на штедњу новца у банкама, а поготово се то односило на Албанце, чије је друштво било затворено за новине, стављање новца на штедњу у банке изазивало је сумњу, а постојало је и неповерење према папирном новцу уопште (Беџић 2018а: 315–316). Осим тога, треба узети у обзир и то да је током 1927. године почела са радом *Бујановачка њрџовачко-кредитна банка* са основним капиталом од милион динара, што је свакако смањивало могућност *Врањској њривредној банци* не само за прикупљање улога на штедњу, већ и сам пласман капитала у овом месту (Беџић 2018б: 231).

Испостава *Врањске њривредне банке* под именом *Филијала Врањске њривредне банке у Куманову* отпочела је своје пословање 25. јула 1927. године. До отварања филијале Банка је заинтересованима у овом крају већ била пласирала зајмове у висини од милион и по динара, а отварање представништва била је прилика да банчини представници боље упознају клијенте, ради сигурнијег пласмана капитала. Са друге стране, за шест месеци пословања прикупљено је 1.222.309 динара улога на штедњу, чиме је премештање филијале из Бујановца у Куманово оправдано (Беџић и Антић 2021: 152).

Своје представништво у Куманову *Врањска кредитна банка* отворила је из потпуно супротних разлога у односу на *Врањску њривредну банку*. Наиме, како је *Кредитна банка* имала пуно непласираног новца за којим је тражња у врањском крају била слаба, започела је са давањем кредита на робу и зато је у Куманову подигла магацине у којима је најчешће на подлози жита, опијума (афиона) и афионског семена пласирала скоро два милиона динара, поред исто толике суме по есконту меница (Беџић 2018в:).

Интензивни послови у Куманову обављани су од 1927. године и из тих разлога *Кредитна банка* формирала је цензурни одбор који су чинили: Тома Стајић, апотекар, Ефрем Соларевић, трговац и Никола Тасић, трговац. Овај одбор сачињен је из тих разлога што су наведени били познаваоци локалног тржишта и тиме били неопходни зарад сигурности пословања, будући да је Банка давала кредите на основу две трећине вредности робе, а они су били покривени меницом на читаву суму кредита. *Заступништво Врањске кредитне банке* у Куманову пријављено је 28. августа 1928. године и образовано је као биро за примање клијентеле којој је за регулисање послова било далеко да долазе у Врање (Беџић, Антић 2021: 146–147).

У 1928. години, када је основана *Кумановска извозна и њромейна банка*, Куманово је било варошка општина у Срезу жеглиговском у Области скопској. Било је седиште Начелства округа, са првостепеним судом, финансијском управом, болницом, гимназијом, две православне цркве и једном џамијом. Имало је 16.974

становника и било једно од већих места у југоисточном делу државе (*Adresar Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* 1928: 714).

Град је имао осам лекара, бабицу, четири стоматолога, ветеринара, десет адвоката, четири инжењера, четири апотеке и дрогерију. Услуге је пружало четрдесет осам ћурчија, двадесет један абација, седам бачвара, десет берберина, два бравара, четири часовничара, два фотографа, четири грађевинара, пет казанџија, десет кола-ра, деветнаест ковача, осамнаест кројача, четрнаест лимара, шест лончара, петнаест месара, тридесет пет обућара, једанаест опанчара, двадесет два пекара, тринаест самарџија, четрнаест столара и четири златара.

Пословале су три бојацијске радње, комисиона радња, седам трговина дрв-том, електрична централа Живка Стојиљковића,² тридесет четири гостионице, стовариште грађевинског материјала, шест гвозђарских радњи, дванаест хотела, тринаест трговина за увоз и извоз робе, кафана, пет књижара, четири трговине кожом, тридесет седам трговина мануфактурном робом, четири мењачнице, педесет две трговине мешовитом робом, пет предузећа за извоз опијума, аутоматски млин Живка Стојиљковића, моторни млин Стојана Јовчевића и Јована Бејтови-ћа,³ стовариште пива, трговина стакларијом и порцеланском робом, предузеће за производњу шећерне робе, трговина шиваћим машинама, две фабрике биљног уља, тринаест трговина вином, три трговине вуном, тридесет две трговине пољо-привредним производима, две земљорадничке задруге. Осим поменутих новчаних завода, у граду је постојала и *Кумановска занайска задруга за кредит и штедњу*, која је давала повољне кредите својим члановима (*Adresar Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* 1928: 714–717).

Послератни полет у оснивању новчаних завода у највећој мери је спласнуо тако да је осим *Кумановске извозне и њромейне банке* у 1928. години на простору Јужне Србије основан још само један новчани завод, *Кредитна банка „Косово“* у Гњилану.⁴ Са овом годином банкарски апарат у овој покрајини чинило је 37 новча-них завода са основним капиталом од 85 милиона динара (Гавриловић 1933: 157). За разлику од почетка двадесетих година двадесетог века, у овој покрајини је уме-сто оснивања нових новчаних завода и тиме повећања новчаних средстава која би на тај начин била стављена на располагање привреди и грађанству, од 1925. године приметно осетније повећање основног капитала већ постојећих банака, које су на тај начин обезбеђивале потребна средства за финансирање.

Оснивачки капитал *Кумановске извозне и њромейне банке* износио је два мили-она динара и био је подељен у 4.000 акција од по 500 динара. Предвиђено је да се Банка бави следећим пословима:

- 2 Живко Стојиљковић био је магнат из Лесковца који је био председник Управног одбора *Нишке задруге за међусобно ђумање и штедњу* и власник више млинова на југу Србије. Стојиљковић је 1925. подигао млин у Куманову капацитета прераде пет вагона дневно, који је пуштен у рад наредне године, а уз који је подигнута и електрична централа (Беџић и Антић 2023: 121).
- 3 Гавриловић 1933: 108.
- 4 *Кредитна банка „Косово“* А. Д. са главницом од милион динара био је трећи новчани завод у Гњилану. С обзиром да је то место 1928. године имало 1.403 куће са 4.990 становника, јасно је колика је уситњеност капитала била на простору југоисточног дела државе (*Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Almanah* 1929, 681; Беџић 2013: 179).

- есконтовањем и реесконтовањем меница;
- отварањем кредита по текућим рачунима;
- давањем зајмова на државне вредносне папире;
- вршењем наплате и исплате за рачун трећих лица;
- примањем новца на штедњу по уложним књижицама и текућим рачунима и
- примањем у комисиону продају свих индустријских и занатских израђевина и свих осталих које су јој се нудиле (*Правила Кумановске извозне и њромејне банке 1928: 2–4*).

Управни одбор Банке састојао се од седам чланова, док су Надзорни одбор чинила три члана. Подела добити предвиђена је на следећи начин: 10% резервном фонду, 10% на име тантијеме члановима Управног одбора, 2% на име тантијеме члановима Надзорног одбора, 3% на име тантијеме банчином особљу, док се остатак од 75% стављао на располагање збору акционара (*Правила Кумановске извозне и њромејне банке 1928: 10, 14*).

Оснивачи Кумановске извозне и њромејне банке били су: Илија М. Вукотић, дворски апотекар и народни посланик; Стојко Ц. Соларевић, трговац; Ефрем Ц. Соларевић, трговац; Петруш Димковић, трговац; Милан Џартић, трговац; Коста Џакић, трговац; Тома Петровић, трговац; Милан Крстић, трговац; Стојан Ђорђевић, трговац; Ђира Анђеловић, обућар; Младен Јанчић, мењач; Теодос Џартић, трговац; Јован Радовић, пензионер и Леонидас Д. Зордумис, трговац (*Правила Кумановске извозне и њромејне банке 1928: 18*).

Рад Банке одобрен је решењем министра трговине и индустрије од 3. априла 1928. године, а сви уписници акција правовремено су обавештени о оснивачком збору (*Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца 1. јун 1928: 8*). Банка је протоколисана код Првостепеног суда у Куманову 18. јуна 1928. године, а чланови првог Управног одбора били су: Илија Вукотић, Петруш Димковић, Ђорђе Тасковић, Јованча Поп Нацевић, Лазар Пешић, Стеван Јовановић и Младен Јанчић, сви из Куманова. У Надзорни одбор изабрани су: Леонидас Зордумис, Стојча Павловић и Милан Џартић.⁵

До Претходног збора акционара у целости је уписан основни капитал, а извршена је уплата половине предвиђеног капитала од милион динара. Појединачно су највише акција уписали: Јован Димковић (500), Илија Вукотић, Наталија М. Вукотић, Стеван Јовановић (по 300), Ђорђе Тасковић (250), Славко Зордумис, Младен Јанчић, Десанка Јовановић, Ефрем Соларевић (по 200), Петруш Димковић и ћерке Илије Вукотића: Вукосава, Владанка, Олгица и Војислава (по 100).⁶

Може се приметити да се већи број акција нашао у поседу три породице. Илија Вукотић контролисао је највећи број, њих 1.000, Јован Димковић и његов син Петруш имали су 600 акција, док су супружници Стеван и Десанка Јовановић имали 500 акција. На овај начин ове породице располагале су са 2.100 акција, односно 42% од укупног броја акција.

5 АЈ, 65–1317–2301, Записник Претходног збора акционара Кумановске извозне и прометне банке на дан 17. јуна 1928.

6 АЈ, 65–1317–2301, Списак дошавших акционара Кумановске извозне и прометне банке на Претходни збор акционара 17. јуна 1928.

Дворски апотекар и народни посланик Илија Вукотић имао је искуства како са политиком тако и са функционисањем новчаних завода. Вукотић је био један од оснивача *Кумановске шрџовачко-индустријске банке* и један од крупнијих акционара и члан Управног одбора, будући да је приликом оснивања овог завода поседовао 450 акција и по њиховом броју био одмах иза дугогодишњег председника ове установе, Тире Маневића, који је поседовао 500 акција (Бецић 2023: 332).

На изборима одржаним 18. марта 1923. године Илија Вукотић био је носилац изборне листе Народне радикалне странке. На овим изборима у изборном округу Кумановском убедљиво је победила Демократска странка, чији је представник Младен Д. Николић освојио 48,8% гласова, односно двоструко више од Вуковића, који је освојио 23,9% гласова (*Сјайицијика избора народних посланика Краљевине Срба, Хрвајиа и Словенаца одржаних 18. марта 1923. године* 1924: 32–33). Поново на листи Народне радикалне странке, Вукотић је постао народни посланик после избора 1927. године.

Вукотић је поново био носилац листе на изборима 1935. године нашавши се на листи Богољуба Јевтића. Ова листа освојила је 18,07% гласова и била је убедљиво поражена од листе Удружене опозиције, која је освојила 81,86% гласова (*Сјайицијика избора народних посланика за Народну скупишину Краљевине Југославије извршених 5. маја 1935. године* 1938: 196.).

И други крупни акционар *Кумановске извозне и прометне банке*, Стеван Јовановић, био је један од оснивача *Кумановске шрџовачко-индустријске банке*, тако да је оснивање сопствене финансијске установе поменуте двојице осим економских могло имати и политичке циљеве јер су новчани заводи на простору Србије често више имали политички него економски циљ и били су својеврсна места за врбовање гласача зарад добијања кредита. У прилогу тој могућности иде то да се и Тира Маневић опробао у политици на изборима 1931. године, али је освојио убедљиво најмањи број гласова од сва четири кандидата (*Сјайицијика избора народних посланика за Прву југословенску Народну скупишину одржаних 8. новембра 1931. год.* 1935: 150.).

Као оснивач *Извозне и прометне банке* са 200 акција био је и Ефрем Соларевић, који је у томе учествовао са својим братом Стојком. Ефрем је био акционар *Врањске кредитне банке* и члан њеног цензурног одбора у Куманову и представља још један пример привредника који су били акционари више банака.

Акционари *Кумановске извозне и прометне банке* до краја 1928. године уплатили су прву траншу предвиђеног капитала од милион динара, а током јануара и фебруара 1929. године довршена је уплата целокупне главнице, тако да је она износила 2 милиона динара. Банка је нормално радила до краја 1928. године, а управа и акционари били су задовољни постигнутим резултатима. Иако је економска криза која се на простору Краљевине СХС осећала од 1925. године била појачана изузетно хладном зимом 1928/1929. године и која је спречавала нормално обављање трговине и промета, ликвидност банчиног капитала није довођена у питање.⁷

7 АЈ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске извозне и прометне банке поднесен Првом редовном збору акционара одржаном 24. марта 1929.

У 1929. години Кумановској извозној и прометној банци одобрен је кредит код Поштанске штедионице у висини од 500.000 динара, а у 1930. години одобрен им је редовни кредит и код Народне банке од 600.000 динара и 400.000 сезонски, док су код Државне хипотекарне банке уживали кредит од 300.000 динара.⁸ Поред солидне висине основног капитала и улога на штедњу, јасно је да је пословање ове финансијске установе било успешно у прве три године јер је потреба за коришћењем повољних кредита код највећих финансијских установа у држави јасно наговештавала обилно пласирање новца у кредитирање по меницама. Такав успех једне младе установе утолико је био већи јер конкуренција у Куманову не само да је постојала већ се радило о новчаним заводима који су дуже пословали и већ имали своју клијентелу.

Банка је своје успешно пословање наставила и у 1930. години, мада је управа приметила да су економске прилике биле све теже и теже из године у годину. Проблем у пословању банака односио се првенствено на састав њихових клијентата. Јужна Србија била је изразито пољопривредно подручје на коме се према резултатима пописа из 1931. године претежно пољопривредом, шумарством и рибарством бавило 78% становништва, док се индустријом и занатством бавило свега 9,4% становништва (*Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931* 1940: 292–293). Учешће жена у пољопривреди било је чак 92% тако да су приходи основног слоја становништва Краљевине Југославије зависили првенствено од добрих или лоших година и цена пољопривредних производа на светском и домаћем тржишту.

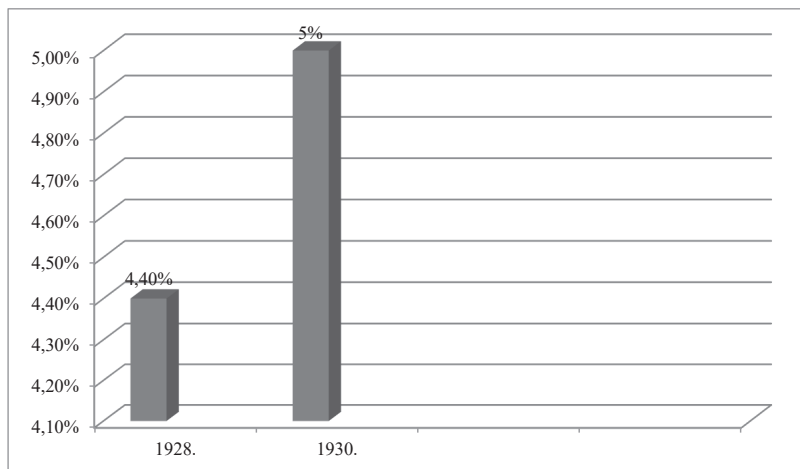
Род у 1930. години подбацио је и у квалитету и у квантитету, а у кумановском крају била је и осетно слабија жетва афиона и дувана, што је изазвало слабији и несигурнији трговачки промет. Све ниже цене житарица утицале су на солвентност клијентата, али реноме Банке био је све већи и она је пословала успешно. Иако је новчани промет био слабији него протеклих година, захваљујући томе што је Банка исплаћивала штедне улоге одмах и без отказног рока, висина штедних улога повећана је у односу на 1929. годину.⁹ Део средстава Банка је обезбеђивала и на тај начин што је давала менице у реесконт код Извозне и прометне банке у Скопљу.

У овој години дошло је до измена правила Банке у смислу права на број гласова. До ове године право на број гласова било је у складу са Законом о акционарским друштвима Краљевине Србије из 1896. године по коме су сваке три акције давале право један глас, а један акционар могао је имати право на највише десет гласова, без обзира колико акција поседовао (*Трговачки законик и степенски законик Краљевине Србије* 1914: ССХХII). Измена правила била је у складу са новим законом који је допуштао могућност да акционарска друштва усвоје правило да свака акција доноси право на један глас.¹⁰

8 АЈ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске извозне и прометне банке поднесен Трећем редовном збору акционара одржаном 9. фебруара 1931.

9 АЈ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске извозне и прометне банке поднесен Трећем редовном збору акционара одржаном 9. фебруара 1931.

10 АЈ, 65–1317–2301, Записник са Трећег редовног збора акционара Кумановске извозне и прометне банке одржаног 8. фебруара 1931.

Графикон 1. Дивиденда акционара Кумановске извозне и прометне банке¹¹

На основу закона о радњама од 5. новембра 1931. године, Банка је добила право да есконтује и реесконтује менице и даје зајмове на:

- а) хартије од вредности;
- б) на текуће рачуне;
- в) на залог покретних добара; прима новац на штедњу и врши наплате и исплате за другога.¹²

Чланови Управног одбора у 1932. години били су: Илија Вукотић, председник; Петруш Димковић, потпредседник; Лазар Т. Пешић, трговац; Ђорђе Тасковић, трговац; Јован Поп Нацевић, трговац; Стеван Јовановић и Милан Џартић. У Надзорни одбор изабрани су: Леонидас Д. Зордумис, Стојко Павловић, трговац и Теодос Џартић. Седиште Банка налазило се у Глишићевој улици на броју 2.¹³ Уочљиво је да није било великих разлика у односу на прву банчину управу, а доминација трговца у управама новчаних завода је настављена, што је била једна од карактеристика локалног приватног банкарства на читавом простору југоисточног дела Краљевине СХС/Југославије.

Банкарска криза у Краљевини Југославији избила је септембра 1931. године и њен почетак огледао се у паничном повлачењу штедних улога од стране грађана. Иако изазвана догађајима споља, на простору Југославије криза је носила печат аграрне кризе која је била приметна од 1925. године падом цена пољопривредних производа. У односу на предатни период, производи које је нудио земљорадник у другој половини двадесетих година XX века могли су се продати по осетно нижим ценама. Иако се током 1930. године осетио кратак опоравак, цене су током наредних година падале осетно брже и током 1933. и 1934. године у просеку биле

11 АЈ, 65–1317–2301, Рачуни изравнања Кумановске извозне и прометне банке за 1928. и 1930.

12 АЈ, 65–1317–2301, Дозвола за рад Кумановске извозне и прометне банке од 10. јула 1933.

13 АЈ, 65–1317–2301, Допис Кумановске извозне и прометне банке среском начелству у Куманову од 21. маја 1932.

око 40% ниже у односу на индустријске производе. Саме цене пољопривредних производа пале су још више и довеле су у питање саму егзистенцију пољопривредника и њихових породица јер „у време када се користио кредитима, жито је било 300 динара за квинтал, а сад кад је требало да врати зајам, пшеница је пала на 100, а кукуруз на 80 динара” (Stojadinović 1970: 495).

Влади су свакодневно стизале жалбе земљорадника на захтеве банака да врате подигнуте кредите у којима се износила чињеница да они то нису у могућности. У Вардарској бановини дугови сеоских газдинстава 1932. године износили су 209.420.182 динара и представљали су огромно оптерећење за земљораднике (Комадинић 1934: 59),¹⁴ с обзиром на уситењене поседе, некавалитетну земљу и низак степен примењености агротехничких мера. Да би заштитила земљораднике, Влада је донела Закон о мораторијуму на исплату сељачких дугова 19. априла 1932. године. На овај начин сељаштво је заштићено од продаје имовине за исплату дугова, а новчаним заводима којима је овим поступком била угрожена ликвидност такође је дата могућност да се на одређени начин могу заштитити овим законом. У реалности, мораторијум је паралисао рад свих оних банака чији су клијенти добрим или већим делом били земљорадници.

Табела 1. Главне позиције Кумановске извозне и њромейне банке (у динарима)¹⁵

Година	Главница	Улози на штедњу	Есконт меница	Резервни фонд
1928.	1.000.000	796.184,72	4.049.072	6.050,00
1929.	2.000.000	2.228.000,00	–	–
1930.	2.000.000	2.980.795,50	2.886.800	79.858,50
1935.	2.000.000	1.557.533,22	2.782.257	6.648.00
22. 4. 1936.	2.000.000	1.521.364,26	2.730.150	6.648.00

До априла 1936. године Кумановска извозна и њромейна банка успевала је да у солидној мери одговори захтевима штедиша, али је наплата њених потраживања била слаба, тако да се нашла у ситуацији да није била у могућности да одговори својим обавезама. Стога се Банка обратила Министарству трговине и индустрије и затражила заштиту јер није могла да наплати своја потраживања како од земљорадника јер су били под заштитом, тако и од трговаца, занатлија и грађана, услед несређених економских прилика и тешкоћа за отплату дугова, али и зато што државне и самоуправне дажбине не само да нису биле смањене, већ су поједине и повећане. Банка је предложила да уколико би им ресорно министарство одобрило валоризацију непокретне имовине, она би се овом мером користила, као и отписивањем основног капитала, уколико би то било потребно.¹⁶

14 Милан Ј. Комадинић, *Проблем сељачких дугова*, Београд 1934, 59.

15 АЈ, 65–1317–2301, Рачуни изравнања Кумановске извозне и прометне банке од 1928. до 1936; *Compass, Finanzielles Jahrbuch* 1930, 339; *Compass, Finanzielles Jahrbuch* 1931, 368; *Compass, Finanzielles Jahrbuch* 1932, 365.

16 АЈ, 65–1317–2301, Молба Кумановске извозне и прометне банке од 23. априла 1936.

На основу Уредбе о заштити новчаних завода и њихових веровника од 23. новембра 1934. и Уредбе о измени Уредбе о заштити новчаних завода и њихових веровника од 5. октобра 1935. године, *Извозна и њромейна банка* стављена је под заштиту 24. априла 1936. године. За Банку је то значило да јој је одложено плаћање на шест година, да је каматна стопа на стару штедњу и по текућим рачунима износила 2% бруто годишње и да се могла користити финансијским олакшицама на основу поменутих уредби.¹⁷

Банка је поседовала некретнине које је добила уместо отплате кредита бивших комитената. Процена вредности некретнина извршена је 12. маја 1936. године и из ње се види да су у банчином власништву у Куманову биле следеће некретнине: плац са зградом од тврдог материјала у Клемановој улици број 186, плац са зградом од слабог материјала у улици Сарајевској број 69, плац са зградом од мешовитог материјала у улици Добровачкој број 1, дућан од тврдог материјала у улици Светониколској број 11, једносратна зграда са дућаном од тврдог материјала у Улици Шумадијској број 27, празан плац у улици Сквер краља Петра број 18, једносратна зграда од тврдог материјала у улици Проте Ташка број 6, плац са зградом од слабог и мешовитог материјала у улици Војводе Мишића број 8, половина дућана од слабог материјала у Глишићевој улици број 17 и плац са зградом од тврдог материјала у селу Доње Коњаре. Укупна вредност некретнина процењена је на 216.000 динара.¹⁸

Осим плацева и зграда, у власништву Кумановске извозне и њромейне банке налазиле су се и њиве. Њихова процена извршена је два дана касније. У власништву Банке налазиле су се њиве у атару села Доње Коњаре. У питању су њиве зване: „Чесма“, „Црно поље“, „Османов рид“, „Река“ и три њиве зване „Трлиште“. Вредност ових некретнина утврђена је на 70.000 динара.¹⁹

Мораторна потраживања Кумановске извозне и њромейне банке износила су 1.612.559 динара, што је чинило око 44% укупних потраживања Банке. Банчина дуговања износила су 1.776.000 динара, док су укупна потраживања износила 2.016.000 динара. Штедни улози били су крупни и махом су износили преко 10.000 динара. Банка је дуговала *Пошћанској шћедоници* 239.000 динара и није имала дуговања према *Народној банци* и *Државној хийошкарној банци* и била је активна.²⁰

Попут већине новчаних завода који су стављени под заштиту и Кумановска извозна и њромейна банка имала је за циљ да прво исплати штедише чије суме новца нису биле толико велике и тиме смањи укупан број потраживања. По пријему предвиђених сума од *Привилејоване аїрарне банке* за одређено шестомесечје, Банка је вршила исплату тако што је, по одбијању режијских трошкова, улагачима

17 АЈ, 65–1317–2301, Решење министра трговине и индустрије од 14. маја 1936.

18 АЈ, 65–1317–2301, Протокол процене непокретног имања Кумановске извозне и прометне банке од 12. маја 1936.

19 АЈ, 65–1317–2301, Протокол процене непокретног имања Кумановске извозне и прометне банке од 14. маја 1936.

20 АЈ, 65–1317–2301, Мишљење Банкарског одсека Министарства трговине и индустрије (без датума).

сума до 20.000 динара исплаћивала 35% од преостале добијене суме, улагачима до 50.000 динара 28%, улагачима до 100.000 динара 22%, а улагачима преко 100.000 динара 15%.²¹

Да би убрзала исплату потраживања, Банка је 1937. године смањила основни капитал на милион динара и до половине 1938. године исплатила је све улоге на штедњу који су били до 10.000 динара.²² Одређену уштеду Банка је остварила и тиме што је након престанка рада благајника 1. августа 1939. године овај посао обављао члан Управног одбора Ђорђе Тасковић који је тек од 1. фебруара 1940. године добијао накнаду за свој рад.²³

Од момента добијања заштите, Банка је уредно и на време вршила шестомесечне распореде исплате штедних улога. Уколико се њен рад критички осмотри види се да је Банка у ствари вршила тиху ванстечајну ликвидацију. Није примала нове улоге, није имала нова пословања и њено целокупно пословање свела је на то да постепено исплати своје улагаче. Ситнији улагачи били су исплаћени, а крупнији су исплаћивани на време и са припадајућом каматом. Улози који су до половине 1940. године остали неисплаћени били су улози самих акционара Банке, који су при томе били и чланови Управног и Надзорног одбора Банке.²⁴ Банка је у целости обављала посао у складу са уредбама по којима је стављена под заштиту. Да у потпуности оствари свој циљ Кумановску извозну и прометну банку омело је избијање Другог светског рата на простору Краљевине Југославије.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Југославије, фонд Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Adresar Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd 1928.

Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. год, Сарајево 1932.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1931. godine, IV, Beograd 1938.

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Almanah 1929: Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Almanah (1927–1928), svezak III, Zagreb 1929.

Правила Кумановске извозне и прометне банке, Куманово 1928.

Списак избора народних посланика за Народну скупштину Краљевине Југославије извршених 5. маја 1935. године, Београд 1938.

Списак избора народних посланика за Прву југословенску Народну скупштину одржаних 8. новембра 1931. год., Београд 1935.

Списак избора народних посланика Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца одржаних 18. марта 1923. године, Београд 1924.

21 AJ, 65–1317–2301, Распоред расположивих средстава за подмирење старих дуговања Кумановске извозне и прометне банке за прво тромесечје 1937. године.

22 AJ, 65–1317–2301, Одобрење промене правила Кумановске извозне и прометне банке на основу предлога Управног одбора дана 28. марта 1937; Извештај Кумановске извозне и прометне банке министру трговине и индустрије од 8. јула 1938.

23 AJ, 65–1317–2301, Решење Кумановске извозне и прометне банке од 31. јануара 1940.

24 AJ, 65–1317–2301, Извештај комесара Министарства трговине и индустрије при Кумановској извозној и прометној банци од 9. априла 1940.

Трговачки законик и специјални послови Краљевине Србије, пројумачени одлукама ошних седнице и оделена касационог суда, Београд 1914.

Compass, Finanzielles Jahrbuch 1930, Jugoslaviën, Wien 1930.

Compass, Finanzielles Jahrbuch 1931, Jugoslaviën, Wien 1931.

Compass, Finanzielles Jahrbuch 1932, Jugoslaviën, Wien 1932.

ШТАМПА

Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца, Београд 1928.

ЛИТЕРАТУРА

Бецић 2013: Иван М. Бецић, „Локалне финансијске установе у Гњилану“, *Башићина*, 34, 171–187.

Бецић 2014: Иван М. Бецић, „Значај Српске православне цркве за очување српског живља у Старој Србији почетком XX века“, *Црквене студије*, 11, 415–424.

Бецић 2018а: Иван М. Бецић, „Врањска привредна банка А. Д.“, *Башићина*, 46, 337–360.

Бецић 2018б: Иван М. Бецић, „Новчани заводи у Бујановцу између два светска рата“, *Јужни српски крајеви у XIX и XX веку: друштвено-економски и политички аспекти*, ур: Дејан Д. Антић, Иван М. Бецић: Народни музеј Врање – Народни музеј Лесковац, 227–242.

Бецић 2018в: Иван М. Бецић, „Врањска кредитна банка“, *Башићина*, 45, 323–342.

Бецић и Антић: 2021: Иван М. Бецић и Дејан Д. Антић. *Врањске банке у Краљевини Југославији 1918–1941*, Врање: Народни музеј Врање – Филозофски факултет Ниш – Институт за српску културу Приштина.

Бецић 2023: Иван М. Бецић, „Кумановска трговачко-индустријска банка 1921–1939“, *Башићина*, 60, 329–343.

Бецић и Антић 2023: Иван М. Бецић и Дејан Д. Антић, *Нишки новчани заводи и банкарство 1885–1947*, Лесковац: Народни музеј Лесковац – Филозофски факултет у Нишу.

Гавриловић 1931: Мил Р. Гавриловић. *Развитак банкарства и привреде у Јужној Србији*, Скопље: Крајничанац.

Гавриловић 1933: Мил. Р. Гавриловић. *Привреда Јужне Србије*, Скопље: „Немања“ – Задужбинска штампарија Вардарске бановине.

Enciklopedija Jugoslavije 1962: *Enciklopedija Jugoslavije*. 5, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ.

Комадинић 1934: Милан Ј. Комадинић, *Проблем сељачких дугова*, Београд: Привредни преглед.

Станојевић 1928: Станоје Станојевић. *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, II, Загреб: Библиографски завод А. Д.

Stojadinović: Milan M. Stojadinović, *Ni rat ni pakt, Jugoslavija između dva rata*, Rijeka: Otakar Keršovani.

Ivan M. BEČIĆ

KUMANOVO COMMERCIAL AND INDUSTRIAL BANK

SUMMARY

As a large town in the southeastern part of the Kingdom of SHS, Kumanovo was suitable for the work of financial institutions, especially since no bank operated there until 1921 when at the end of the year Kumanovo Commercial and Industrial Bank was founded. Over time, two banks from Vranje opened branches in this city, and from 1928, the Kumanovo Export and Traffic Bank also operated. The founders of this bank were persons who were already shareholders of the Kumanovo Commercial

and Industrial Bank, among whom the most famous was Ilija Vukotić, the national representative. The political involvement of Vukotić and Ćira Manević, the president of the Board of Directors of the Kumanovo Commercial and Industrial Bank on opposite sides, hints at the political background of the establishment of this financial institution.

The bank operated successfully until the outbreak of the banking crisis in the Kingdom of Yugoslavia in 1931, and its position was further complicated by the adoption of the Law on the Protection of Farmers in 1932. The bank paid its obligations until 1936, when it was forced to put itself under protection. In the following years, this institution was an example of the legal application of the moratorium and reduction of its obligations to investors. Through its operations, the bank carried out a silent liquidation, and its management took upon itself the burden of unfavorable conditions for the work of banks in the Kingdom of Yugoslavia during the thirties of the twentieth century.

Keywords: Kumanovo Export and traffic Bank, Ilija Vukotić, Stevan Jovanović, protection of farmers, repayment of savins deposits.